

Pobuna „Jelačićevaca“ u Rijeci u listopadu 1918. i njihove aktivnosti u Puli

Nikola Tominac¹, Valentino Rajković²

Autori u radu analiziraju zbivanja i procese tijekom vojnih pobuna na jugozapadnom bojištu te pripadnika k. u. k. 79. pješačke pukovnije zajedničke vojske iz Otočca (k. u. k. Otočaner Infaterieregiment Graf Jellačić Nr. 79.) poznatije kao „Jelačićevci“³ u Rijeci tijekom jeseni 1918. i njihovoj transformaciji u oružane snage Države SHS te njihove aktivnosti u Puli nakon provedenog suđenja te riječkih događanja tijekom raskida državnopravnih veza s Austro-Ugarskom. Rađen je na temelju izvorne arhivske i druge građe te raspoložive literature. Vojna terminologija prilagođena je sadašnjoj službenoj hrvatskoj terminologiji, a tamo gdje to nije bilo moguće navedeni su usporedno hrvatski i austrijski pojmovi, osobito za vojne činove i formacije.

-
- 1 Nikola Tominac, pukovnik Hrvatske vojske u mirovini, Dugo Selo, Hrvatska. E-pošta: nikola.tominac@gmail.com.
 - 2 mr. sc. Valentino Rajković, pukovnik Hrvatske vojske u mirovini, Zagreb, Hrvatska. E-pošta: valentino.rajkovic@gmail.com
 - 3 Pukovnija je nastala nakon smanjenja turske opasnosti i u procesu razvojačenja Vojne krajine u drugoj polovici XIX. stoljeća i reorganizacije tadašnjega vojnog sustava, kada je smanjen broj postrojbi na razvojačenom području. Ukidaju se dotadašnje graničarske pukovnije i umjesto njih osnivaju se operativnije i materijalno bolje opremljene pješačke postrojbe, sposobne za provedbu vojnih zadaća širom Europe. Tako je 1. veljače 1860. ustrojena 79. pješačka pukovnija grofa Jelačića - *Otočaner Infaterieregiment Graf Jellačić Nr. 79*. Krajem XIX. stoljeća pukovnija je razmještena na dvije lokacije: Karlovac (1. i 2. bojna) i Otočac (3. i 4. bojna i garnizon) (*Übersichts-Karte der Truppen-Standorte des kais. u. kön. österr. ung. Heeres und der Landwehren im Jahre 1898.*). Jačanjem strateškog značaja luke Rijeka ojačavaju se i tamošnje vojne snage. Iz Rijeke su u Karlovac izmještene dvije bojne 96. pješačke pukovnije, a tamo će stići tri bojne 79. pješačke pukovnije. Zapovjedništvo pukovnije bilo je u Rijeci, gdje su razmještene I., III. i IV. bojna, a u Otočcu II. bojna i garnizon. Pukovnija se popunjavala s područja Karlobaga i Primorja, Gospića, Udbine, Gračaca, Zavalja – Korenice, Otočca, Brinja i Slunja. Zbog popune pretežno s ličkog područja dobiva i naziv „Lička pukovnija“ (Milan POJIC, „Ustroj Austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868.–1914.“, *Arhivski vjesnik*, 43, 2001., 64).

Ključne riječi: hrvatska vojna povijest, Prvi svjetski rat, Rijeka, Pula, Nikola Ištvanović od Ivanjske, Petar Teslić.

Hrvatsku su već u nekoliko navrata iz vrlo opasne situacije spasile greške drugih, no nikako vlastita mudrost.

Bogoslav Šulek

1. Uvod

Dvadeseto stoljeće ili „stoljeće megaumiranja“ obilježeno dvama svjetskim ratovima te rušenjem četiriju carstava na kraju Prvoga svjetskog rata – Osmanškoga, Ruskoga, Njemačkoga i Austro-ugarskoga – prouzročilo je brojne promjene u međunarodnom poretku: nastankom novih, odnosno, obnavljanjem nekih starih država na njihovim razvalinama. Prvi svjetski rat bio je zastrašujuća vojna epizoda u povijesti čovječanstva. Što je sve više odmicao prema svome kraju pojavljivale su se brojne krize u vođenju rata koje su posebno eskalirale posljednje godine. Ulaskom SAD u Rat na strani Antante 1917. godine prevagnula je ekonomska i vojna snaga u korist Antante vrlo bitna za njegov završetak. Ratujući velikim intenzitetom četiri godine došlo je do potpunog iscrpljenja svih vojnih resursa zaraćenih snaga, poglavito ljudskih. U brutalnim bitkama ubijeni su i ranjeni brojni vojnici koji su usput pretrpjeli iznimna psihička i fizička opterećenja koja su u konačnici dovela do pada morala.

Za austrougarske vojnike tragedija je bila još veća: država za koju su prolijevali krv nestajala je uslijed novih povijesnih okolnosti. Uslijed toga nastupaju brojne pobune austrougarskih snaga na jugozapadnom (talijanskom) bojištu, a u zemlji masovno se pojavljuje otpor vojnika povratku na bojišta i bježanje u šumu („Zeleni kader“).⁴ I riječka pobuna dijela snaga carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije „Grof Josip Jelačić“ („Jelačićevaca“), odvijala se u vrijeme intenzivnih talijanskih proboja na rijeci Piave i u Južnom Tirolu kada dolazi do potpunog vojnog sloma austrougarskih snaga, ali i države u cjelini. Time se

4 O borbama tijekom 1918. godine više u: Nikola TOMINAC, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“, u Zbornik radova: *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2019. i Dinko ČUTURA, „Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i vojni raspad Austro-Ugarske“, Zagreb, magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2003. O najpoznatijem pripadniku Zelenoga kadera vidjeti više u: Vlatko SMILJANIĆ, *Čaruga: životopis slavonskoga razbojnika Jovana Stanisavljevića 1897. – 1925.* Zagreb: Despot Infinitus, 2020.

može smatrati da je riječka pobuna refleksija na istovremena šira zbivanja na jugozapadnom bojištu i time čini jednu zajedničku analitičku cjelinu.

2. Ratni put „Jelačićevaca“ tijekom Prvoga svjetskog rata

Tijekom ljeta i jeseni 1914. godine „Jelačićevci“ su vodili krvave borbe u Srbiji. Tijekom zime i proljeća 1915. godine dolaze na Karpate kod prijevoja *Uzsok* gdje sudjeluju u obrani ovoga strateški važnoga gorja. U sklopu von Mackensenovih napadnih operacija – Proboja kod Tarnowa i Gorlica, koje su započele početkom svibnja 1915. u današnjoj južnoj Poljskoj – dopiru do grada Lucka (današnja Ukrajina) gdje su zaustavljeni tijekom ljeta iste godine. Tamo se zadržavaju sve do katastrofalnog poraza austro-ugarskih i njemačkih snaga tijekom poznate „Brusilovljeve ofanzive“ iz ljeta 1916. kada dolazi do njihovog povlačenja prema zapadu sve do grada Stanislau (današnji ukrajinski grad Iwano-Frankivsk). Nakon prestanka napadnih djelovanja na tom ratištu u kolovozu iste godine dolazi do pregrupiranja snaga, stabilizacije bojišnice i djelomičnog upućivanja viška snaga na druga bojišta. Tako dijelovi carske i kraljevske 79. pješačke pukovnije u kolovozu 1916. ulaze u sastav 11. brdske brigade iz sastava 48. pješačke divizije koja će ubrzo biti upućena na jugozapadno bojište na rijeku Soču u borbe s talijanskom oružanom silom. Tu će tijekom 1916. i 1917. imati iznimno krvave borbe na širem području oko grada Gorice (tal. *Gorizia*). Nakon pobjedonosne Dvanaeste sočanske bitke iz jeseni 1917., kojom su talijanske snage odbačene na rijeku Piave, Jelačićevci će u sastavu 48. pješačke divizije biti razmješteni na širem području gorja Mt. Grappe u Južnom Tirolu i tu će dočekati tragičan kraj rata.⁵

3. Vojno-političko stanje tijekom 1918. godine

Početkom 1918. stanje na europskim ratištima izgledalo je za članice Centralnih sila – Njemačku i Austro-Ugarsku Monarhiju – vrlo povoljno: 9. veljače zaključen je mir s uspostavljenom ukrajinskom državom; 3. ožujka je u Brest-Litovsku potpisan mir⁶ s Rusijom; 7. svibnja kapitulirala je Rumunjska.

5 O povjesnici pukovnije više u: Nikola TOMINAC, „79. pukovnija zajedničke vojske u Prvom svjetskom ratu“, u: *1918. u hrvatskoj povijesti*, ur. Željko HOLJEVAC, Zagreb: Matica hrvatska, 2012., 283-322.

6 Brestlitovski mir, ugovor o miru između Sovjetske Rusije i Centralnih sila: Njemačke, Austro-Ugarske, Bugarske i Turske, potpisan u Brest-Litovsku (danas Brest) 3. III. 1918. Rusija se odrekla Kurlandije, Letonije, Estonije, Litve, Poljske, Ardahana, Karsa i Batuma, priznala mir što ga je ranije zaključila Ukrajina, pristala na demobilizaciju i na plaćanje

Propašću Ruskog Carstva Njemačka je na osam mjeseci postala dominantnom silom u istočnoj Europi. Vojno-politička vodstva Njemačke i Austro-Ugarske Monarhije gotovo da više nisu dvojila u svoju konačnu pobjedu.⁷

Početak 1918. Antanta je računala s opstankom Austro-Ugarske kao samostalne državne zajednice kao protutežu Njemačkoj i odnosila se vrlo suzdržano prema planovima o njezinom raspadu i stvaranju zasebne jugoslavenske državne zajednice od nekih njezinih dijelova, koju bi pak Rusija zbog panslavizma mogla koristiti za svoje ciljeve.

Ali, stvari će se ubrzo drastično promijeniti: njemačko Vrhovno vojno zapovjedništvo, poneseno tim stanjem, pokrenulo je proljetnu ofanzivu na zapadnom bojištu (21. ožujka 1918). Početni uspjeh nije izostao. Britansko-francuska crta obrane počela je popuštati. Njemačka se vojska približila Parizu na svega 70 kilometara. Međutim, uspješni protuudari Antantinih vojski i svježije snage SAD zaustavile su njemačko napredovanje i prisilile ih na povlačenje i priznavanje konačnog vojnog poraza. Sve će to utjecati i na opstanak Austro-Ugarske osobito zbog bliskog i dugoročnog sporazuma o vojnom savezu i najvećoj mogućoj gospodarskoj suradnji koju su 12. svibnja 1918. u gradu Spa potpisali carevi Wilhelm II. i Karlo I. Stoga je 30. svibnja 1918. američki državni tajnik Robert Lansing odlučio sljedeće: Habsburška Monarhija očigledno je postala njemačkim satelitom. Ona mora kao država nestati.

Austro-Ugarska Monarhija zapadala je u sve veću unutarnju krizu, prvenstveno zbog nezadovoljstva svojih brojnih slavenskih naroda (Poljaka, Čeha, Slovačka, Slovenaca, Hrvata i Srba). Najdublja se kriza osjećala na jugu Monarhije. Posebno su bili ogorčeni hrvatski političari zbog dualističkoga ustroja države koji je doveo do odijeljenosti banske Hrvatske od Dalmacije te neriješeni državopravni položaj Bosne i Hercegovine.⁸ Nakon očiglednog vojnog poraza Nijemci su američkom predsjedniku Wilsonu predložili primirje, što je također učinilo i Zajedničko vijeće ministara u Beču. Oni su predložili mirovne pregovore temeljene na 14 Wilsonovih točaka. No, predsjednik Wilson obavijestio je posljednjeg austrougarskog ministra vanjskih poslova, grofa Gyulu Andrassyja mlađeg, da su se okolnosti nepovoljno promijenile za Austro-Ugarsku i država se počinje ras-

ratne odštete od 6 milijardi zlatnih maraka. Nakon njemačke kapitulacije, sovjetska vlada poništila je taj mirovni ugovor 13. studenog 1918.

7 Zlatko MATIJEVIĆ, „*Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)*“, *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, 14(1), 2008., 42.

8 MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)*, 42.

padati: nastaju nove države: Poljska (7. listopada); Čehoslovačka (28. listopada); Država Slovenaca, Hrvata i Srba (29. listopada); Mađarska (31. listopada); Zapadna Ukrajinska Republika (1. studenoga), a 21. listopada „Privremena narodna skupština“ u Beču počela je pripremati teren za „Neovisnu Njemačku-Austriju“.

Rat je došao svome kraju i primirjem između Italije i Austro-Ugarske, koja je u određenoj mjeri postojala još samo formalno, potpisanim 3. studenoga 1918. u vili Giusti u Padovi. Time je određeno povlačenje austrougarskih snaga sa svih okupiranih područja u sjevernoj Italiji, na Balkanu i u Istočnoj Europi. Predstavnik Austrije, general-bojnik von Weber, nije imao drugog izbora nego prihvatiti sve uvjete – čak i uvjet talijanskog zapovjednika generala Diaza – da dogovoreno vrijeme primirja nastupa za dvadeset i četiri sata kasnije. Zbog toga će oko 350.000 austrougarskih vojnika, koji su odložili oružje 3. studenoga poslijepodne, postati ratnim zarobljenicima tijekom poslijepodneva idućega dana. Habsburška Srednja Europa sa svojom baroknom kulturom, svojim civilizacijskim razvojem i zaštitom manjina od rastućeg nacionalizma došla je do svoga kraja.⁹

4. Stvaranje Države SHS i njezin utjecaj na položaj Rijeke

U ocjeni riječkih događanja krajem rata važno je naglasiti ulogu Države Srba Hrvata i Slovenaca kao jedne organizacije koja je trebala povezati interese južnoslavenskog područja Monarhije i njegovoj sudbini nakon rata. Glavna značajka Države SHS bila je njezina kratkotrajnost, tj. nastali su da bi nestali. Formiranje Narodne organizacije Srba, Hrvata i Slovenaca započelo je u Dalmaciji (2. srpnja), a za Hrvatsko primorje u Sušaku (14. srpnja)¹⁰.

Italija je bila odlučno protivna stvaranju južnoslavenske države iz straha da bi ona mogla ugroziti talijansku prevlast na Jadranu. Jugoslavenski odbor¹¹ koji je

9 Arnold SUPPAN, „Je li Austro-Ugarska bila osuđena na propast?“, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti : Razred za društvene znanosti*, 51, 2016., 78-79.

10 Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.* Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1920, 142.

11 Jugoslavenski odbor organizacija je hrvatskih, srpskih i slovenskih političkih emigranata iz Austro-Ugarske koja je u doba I. svjetskog rata vodila akciju za oslobođenje južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske i za njihovo ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom u zajedničku državu. Hrvatski politički emigranti u Italiji, A. Trumbić, F. Supilo, I. Meštrović i dr., nakon tajnoga Londonskog ugovora kojim je Antanta obećala ustupiti južnoslavenska područja Italiji (26. travnja 1915), započeli su političku akciju ustrojavanja čvršćega predstavništva svih južnoslavenskih naroda Austro-Ugarske. Dana 22. XI. 1914. postigli su s predstavnicima srpskih političkih emigranata iz Bosne i Hercegovine sporazum o osnivanju Jugoslavenskog odbora. Konačno konstituiranje Odbora izvršeno je u Parizu 30. V. 1915., kada su se Odboru priključili slovenski političari koji su uspjeli izaći iz Austro-Ugarske. Odbor je kod sila Antante vodio akciju za priznanje prava Hrvata, Srba i Slovenaca na uje-

vodio politiku ujedinjenja južnoslavenskih naroda Monarhije uživao je potporu srpske vlade na čelu s Nikolom Pašićem, ali je među njima dolazilo do ozbiljnih neslaganja oko načina ujedinjenja i uređenja buduće zajedničke države. Dok su hrvatski članovi Odbora tražili stvaranje federalne države, u kojoj bi Hrvatska zadržala političku i nacionalnu individualnost, Srbija je planirala ujedinjenje Južnih Slavena pod svojim vodstvom i dominacijom („veliko rješenje“). Kao pričuveni plan Srbija je planirala ujedinjenje u Veliku Srbiju samo onih krajeva gdje žive Srbi („malo rješenje“), u što bi ulazile Crna Gora, BiH, Vojvodina i dijelovi Hrvatske (Slavonija i Dalmacija). Sile Antante su joj i obećale veći dio tih krajeva „izjavom o kompenzaciji“ (16. kolovoza 1915). Prilike u 1917 (*Svibanjska deklaracija*, revolucija u Rusiji) natjerale su Pašića na popuštanje. Jugoslavenski odbor i srpska vlada potpisali su 20. srpnja 1917 na Krfu sporazum o ujedinjenju i stvaranju zajedničke države (*Krfska deklaracija*), koji je približio njihova stajališta.

Nakon sporazuma Trumbić–Torre u Londonu (7. ožujka 1918.) o demokršćanskim načelima za rješenje pitanja buduće jugoslavensko-talijanske granice, koji je bio prihvaćen na Kongresu potlačenih naroda Austro-Ugarske u Rimu (8–10. travnja 1918.), britanska, francuska, američka i talijanska vlada prihvatile su politiku rušenja Austro-Ugarske i poduprle nacionalne težnje njezinih slavenskih naroda. No Južni Slaveni u Austro-Ugarskoj, za razliku od Poljaka i Čeha, nisu bili priznati kao saveznički narod niti je Jugoslavenski odbor bio priznat kao njihov politički predstavnik zbog otpora talijanske i srpske vlade. Tek nakon sloma Austro-Ugarske i stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, srpska je vlada, pod pritiskom oporbe i britanske vlade, pristala da se Jugoslavenski odbor prizna i da s njime i s Narodnim vijećem SHS zaključi sporazum 9. studenoga 1918. u Ženevi o ujedinjenju na dualističkoj osnovi (*Ženevska deklaracija*). Ali je to ostalo mrtvo slovo na papiru. Taj sporazum srpska vlada nije htjela provesti u život. Naime Wilsonov odgovor od 14 točaka poslan Austro-Ugarskoj 18. listopada 1918. godine u kojem traži da narodi Austro-Ugarske izaberu sami svoj put u budućnosti dao je pravo samoodređenja svim narodima. Ali, taj je prijedlog svatko tumačio na svoj način. Status novostvorene Države SHS i njezinog prava na Rijeku bio je vrlo složen. Nikome od saveznika, pa ni Srbima, nije se sviđalo da u Zagrebu nastane samostalna država kojoj bi Rijeka bila glavna izvozna i ulazna luka. Njezinim su neprizna-

dinjenje na osnovi načela narodnosti ističući potrebu da se u buduću južnoslavensku državu uključe svi nacionalno južnoslavenski krajevi, posebno oni na Jadranu. Zbog programa koji je pretpostavljao rušenje Austro-Ugarske, Odbor je nailazio na teškoće kod sila Antante.

vanjem, onemogućavanje ustroja vlastite oružane sile i na razne druge načine otežavali njezino kratkotrajno funkcioniranje¹².

Odjel za narodnu obranu Vlade Narodnog vijeća SHS 1. studenog 1918. godine preuzeo je vrhovno zapovjedništvo nad „ostacima ostataka“ kopnene i pomorske oružane sile Države SHS. Na čelu odjela bio je pročelnik dr. Mate Drinković. Drinkovića nisu mučili samo problemi s ratnom mornaricom, koja je svakim danom sve više izmicala iz ruku NV SHS, nego i nemogućnost organiziranja vojnih snaga na teritoriju Države SHS onako kako je to želio Zagreb. Posebno Drinkovićevu koncepciju obrane u Bosni nisu htjeli prihvatiti. Naime, bosanska vlada nije htjela prihvatiti od Zagreba predložene podmaršale Teodora Bekića i general-bojnika Adama Durmana već je smatrala je da je za održavanje reda i mira najbolje da srbijanska vojska preuzme te zadaće.¹³

Uspostavljen je novi vojno-teritorijalni ustroj s četirima vojnim okružjima. Prvo vojno okružje sa zapovjedništvom u Zagrebu obuhvaćalo je Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, a time i područje Rijeke. Dotadašnja austrougarska poddjela na zajedničku vojsku i domobranstvo ukinuta je te se za novoustrojenu vojsku uvodi službeni naziv *Narodna vojska SHS* u koju je spadalo i oružništvo. Sve do siječnja 1919. i nakon proglašenja Kraljevstva SHS nije se diralo u postojeći ustroj bivše austrougarske vojske, a zadržani su i njihovi službeni nazivi iz razloga zato što su saveznici prema odredbama ugovora o primirju s Austro-Ugarskom priznavali samo stare austrougarske postrojbe. Tako se područje Rijeke i dalje nalazilo u nadležnosti nove/stare 79. pješačke pukovnije (puka).

Uspostavom NV SHS nastupilo je dvovlašće između Središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS i Zemaljske vlade u Zagrebu. Uspostavlja se uz velike poteškoće vlast Narodnog vijeća SHS koje djeluje u državi preko Mjesnih odbora Narodnog vijeća pa tako i Mjesnog odbora za Sušak i Rijeku.

Tijekom 13. studenoga u Beogradu potpisano je primirje između poražene Mađarske i savezničkih država. Istoga dana potpukovnik Dušan T. Simović stigao je u Zagreb kao delegat Vrhovne komande srbijanske vojske pri NV SHS. Regent Aleksandar i vojvoda Mišić dali su mu smjernice za rad i „spremnost izlaženja u susret svim željama NV SHS glede održavanja unutarnjega reda i zaštite nacionalnih granica“. Simović je u Zagrebu odmah stupio u kontakt s predstavnicima

12 Mira KOLAR, „Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom-listopad/studeni 1918. godine“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 41-42., 1999.-2000., 15.

13 Bogdan KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga, 1977., 146-148.

NV-a i prenio im stajališta Regenta Aleksandra i vojvode Mišića te ih izvijestio da je iz Rume, preko Zagreba, za Rijeku krenuo jedan bataljun 5. pješačkog puka srbijanske vojske sa zadaćom da zaštiti Rijeku od talijanske okupacije.

U početnim pregovorima predstavnika NV SHS i Simovića nastupile su nepremostive razlike oko sagledavanja budućeg državnog uređenja, osobito o neovisnosti Države SHS od kraljevina Srbije i Crne Gore. Simović je izjavio da „Srbiji, po pravu oružja, a na osnovu ugovora o primirju s Mađarskom pripadaju velika područja Države SHS: dijelovi Banata, Bačke, Baranje, Srijem i Slavonija, cijela Bosna i Hercegovina i Dalmacija do rta Planka. Van te teritorije, da se možete opredjeljivati po volji: da idete sa Srbijom ili da formirate zasebnu državu“.¹⁴

Ta je Simovićeva izjava učinila „najdublji dojam“ na sve prisutne. Podpredsjedniku NV-a SHS, Anti Paveliću (zubaru), nije preostalo ništa drugo nego da se povuče i ustvrdi da se „uglavnom“ slaže s onim što mu je rekao Simović te da je sada glavno pitanje formiranje zajedničke države. U strahu od talijanske okupacije istovremeno dolazi vrlo ozbiljna prijetnja dalmatinskih predstavnika da će Dalmacija sama proglasiti ujedinjenje sa Srbijom ako Središnji odbor u roku od pet dana ne donese odluku o stvaranju zajedničke države.¹⁵

Da bi zastrašili i psihološki „obradili“ eventualne kolebljivce glede donošenja odluke o konačnom ujedinjenju Države SHS sa Srbijom, Svetozar Pribićević, čelnik Hrvatsko-srpske koalicije, i krug njegovih istomišljenika dali su uhititi noću 22/23. studenoga, generala Antona Lipoščaka, pod optužbom da kuje urotu protiv NV-a SHS.¹⁶ Nakon svega 1. prosinca 1918. dolazi do „ujedinjenja Srbije sa zemljama nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca“ i prestanak djelovanja NV-a SHS. Odlukom Predsjedništva NV-a SHS od 28. prosinca, raspušteni su svi njegovi mjesni organi kao i sve narodne straže.

5. Stanje na jugozapadnom bojištu tijekom jeseni 1918. godine

U posljednjim mjesecima rata na Jugozapadnom bojištu u borbama protiv Talijana i njihovih saveznika bile su stacionirane dvije velike vojne grupaci-

14 MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)*, 60–61.

15 KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, 206.

16 MATIJEVIĆ, *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)*, 63.

je austrougarske vojske: *Grupa armija Conrad* koja je pokrivala brdski dio bojišta, prvenstveno u Južnom Tirolu, i *Grupa armija Borojević* koja je bila razmještena u nizinskom dijelu bojišta, težišno na rijeci Piave. Austro-Ugarska je raspolagala sa 642,5 bataljuna (bojni) i 6.833 artiljerijskih cijevi nasuprot Antantinih 725 bataljuna i 7.550 artiljerijskih cijevi.¹⁷

S velikom zabrinutošću i nelagodom AOK promatralo je pripreme talijanskog napada zato što je Austro-Ugarska kao država sve više zapadala u tešku krizu. Vrlo destruktivna unutarnja politička previranja neizbježno su utjecala i na stanje oružanih snaga što je na koncu moglo završiti vojnom katastrofom. Zbog toga se sve glasnije počinje razmišljati o sklapanju primirja. Talijanske vojne aktivnosti znatno se povećavaju u drugoj polovici rujna na području između rijeka Adige i Piave. Očekujući veliku talijansku ofenzivu, AOK¹⁸ postavilo je strateške interventne pričuve oko grada Belluna i iz tih snaga ustrojena je Armijska grupa Belluno (*Armeegruppe Belluno*, skraćeno: *AGr Belluno*), zapovjedno podređena feldmaršalu (FM) Borojeviću.

Počinju se javljati prve značajnije i veće vojne pobune u zoni odgovornosti feldmaršala Borojevića. Borojević je u večernjim satima 23. listopada izvijestio vrhovno zapovjedništvo u Badenu o problemima s postrojbama – posebice marš-formacijama¹⁹ – osobito onih s mađarskim i slavenskim nacionalnim predznakom. Dakle, u isto vrijeme kada se događa pobuna „Jelačićevaca“ u Rijeci. Vojnici tvrde da se zbog nastajanja novih nacionalnih država više nisu dužni boriti i da se moraju hitno vratiti u zaštitu novonastalih domovina. Među prvima je tijekom 24. listopada krenulo sedam marš-satnija 39. pješačke pukovnije iz Debrecina (Mađari i Rumunji), kao i 69. pješačke pukovnije iz Székesfehérvára.²⁰ Kod naselja Fonzasa, gdje se u pričuvi nalazi hrvatska kraljevsko ugarska 83. domobranska pješačka brigada iz 42. domobranske pješačke divizije²¹ odbija krenuti na bojište i tamo zamijeniti hrvatsku kraljevsko ugarsku 84. domobransku pješačku brigadu²². Nakon toga samovoljno napuštaju bojište i kreću u povlačenje prema sjeveru, prema dolini rijeke Drave u Austriji. I u 84. domobranskoj pješačkoj brigadi, koja je još uvijek na prvoj crti bojišta, stanje

17 *Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914. – 1918. Das Kriegsjahr, 1918.*, Vol. 7, Beč: Bundesministerium für Heereswesen und vom Kriegsarchiv, 1938., Prilog 18.

18 AOK – Austrougarsko vrhovno zapovjedništvo (njem.: *Armeeeoberkommando*).

19 Snage popune.

20 N. N., *Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914. – 1918., knjiga 7, Das Kriegsjahr 1918*, 590-591.

21 U njezinom su sastavu bile 25. zagrebačka i 26. karlovačka domobranska pješačka pukovnja.

22 U njezinom su sastavu bile 27. sisačka i 28. osječka domobranska pješačka pukovnja.

je vrlo teško. Vojnici odbijaju daljnje borbe i traže povlačenje s bojišnice. Objke brigade 42. domobranske pješačke divizije raspolagale su sa samo pet i po bojni što daleko od sposobnosti za provođenje bilo kakvih značajnijih vojnih zadaća. Ubrzo su se pobuni priključili i pripadnici iz mostarske carske i kraljevske BH 4. pješačke pukovnije iz sastava 55. pješačke divizije. Stanje se ubrzano pogoršava i u ostalim postrojbama, osobito onima u kojima su u nacionalno prevladavali Česi. Oni su svojim vojnicima podijelili letke na kojima je stajalo: *Stanite! Nećemo više ići u borbu! Proglašena je nezavisnost u Češkoj!*²³.

I na drugim dijelovima bojišta stanje se pogoršava: 28. listopada Dalmatinci, Istrani i primorski Slovenci iz 122. pješačke pukovnije (57. pješačka divizija) također odbijaju poslušnost, a 29. listopada i zadnja se hrvatska pješačka pukovnija Zajedničke vojske – carska i kraljevska 96. karlovačka (u sastavu 58. pješačke divizije) – odbija boriti nakon pretrpljenih teških gubitaka. Borojević je sve pobunjene postrojbe grupirao u tri divizije i uputio ih u pozadinu, u nadi da će time spriječiti inficiranje pobune ostalih snaga.

Armijska grupa *Belluno* na dan 24. listopada 1918. u vrijeme snažnih pobuna na bojištu. Pola 42. Domobranske pješačke divizije (83. Domobranska pješačka brigada) u sastavu je XXVI. korpusa kod Mt. Pertice; carska i kraljevska 79. pješačka pukovnija iz Otočca u sastavu je susjedne 48. pješačke divizije iz I. korpusa kod uzvisine Tasson. Druga polovica 42. Domobranske pješačke

divizije: 83. domobranska pješačka brigada povlači se nakon pobune u pozadinu prema selu Fiera di Primiero, odnosno, dolini rijeke Drave. Zagrebački XIII korpus je u Južnom Tirolu na području Sedam Općina (Sieben Gemeiden) (izvor: *ÖULK VII, Prilog 31, dio*).

Talijani uspijevaju dublje ući u austrougarski razmjestaž zbog čega je AOK tijekom noći 28./29. listopada dalo zapovijed Borojeviću da se spriječi uništa-

23 N. N., *Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914. – 1918., knjiga 7, Das Kriegsjahr 1918*, 630. O tome detaljnije u: Nikola TOMINAC, „Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine“; ČUTURA, *Hrvatske postrojbe u Prvom svjetskom ratu i vojni raspad Austro-Ugarske*, 70.-73.

vanje vojske i pravodobnim povlačenjem izbjegne katastrofalan poraz s vrlo teškim vojnim, a nadasve i političkim posljedicama. Svaki novi talijanski napad samo je ubrzao raspad austrougarskog vojnog sustava.²⁴

6. Vojno-političko stanje u Rijeci uoči raspada Monarhije i stvaranje Države SHS

Brojni su događaji s kraja Velikog rata još uvijek magloviti i nedovoljno istraženi pa tako i predmetna pobuna „Jelačićevaca“ u Rijeci. Što se tiče arhivske građe Narodnog vijeća SHS, posebno na nižim razinama, u arhivskim zbirkama nedostaje preko tri četvrtine spisa. Zbog pomanjkanja kvalitetne arhivske građe i izvora često se prepisuju neprovjereni podaci i pretjeruje se s političko-povjesničarskim tračevima prezentiranim kao činjenice.²⁵ Ipak, postoji nekoliko istraživača koji su se bavili istraživanjima toga događaja kao Mira Kolar, Nenad Labus, Daniel Patafta, Petar Trajković, Ivo Sučić, Željko Bistrovic... obradivši u svojim radovima stanje u Rijeci i Sušaku u to vrlo složeno vrijeme.

Ipak, većina je autora pojedine detalje u većoj ili manjoj mjeri sagledavala u širem kontekstu propasti Austro-Ugarske Monarhije, potpisivanja i otkazivanja Ženevske deklaracije te osnutka Kraljevstva SHS, temeljeći, iako ne uvijek, svoje zaključke na već uglavnom objavljenim povijesnim izvorima. Ta činjenica, naravno, ne umanjuje njihov doprinos istraživanju povijesti NV-a SHS i njegove kratkotrajne države.

Rijeka se zbog svojega geopolitičkog položaja i važnosti našla u žiži tadašnjih svjetskih zbivanja. Zbog Rijeke je možda europska povijest, posebno talijanska, jugoslavenska i hrvatska, drugačija nego što bi bila da nije bilo „slučaja Rijeke“ i rješavanja vrlo složenog Jadranskog pitanja²⁶, koje je dugi niz godina međusobno svađalo države i ljude.²⁷

24 N. N., *Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914. – 1918., knjiga 7, Das Kriegsjahr 1918*, 640.

25 Nenad LABUS, „Arhiva Okružnog suda Rijeka i pobuna Jelačićevaca“, *Domesti*, 9, 1988., 522.

26 „Jadransko pitanje“ ili „Jadranski problem“ naziv je za skup pitanja u međunarodnoj diplomaciji kojima se nastojala riješiti sudbina istočne obale Jadranskog mora nakon završetka Prvog svjetskog rata 1918. godine. Problematiku koja se odnosila na politička i državna razgraničenja na Jadranu, zaoštrila su talijanska iredentistička presezanja, izražena Londonskim ugovor iz 1915. godine, kojim su sile Antante obećale Kraljevini Italiji ustupanje velikog dijela istočnojadranske obale ako stupi u rat na strani Antante i ispuni određene vojne zadaće. Daljnji problem bilo je i stvaranje Kraljevine Jugoslavije koja je trebala ispuniti političku prazninu na dijelu Balkana, nastalu raspadom Austro-Ugarske, ali i prethodni pokušaji srpske vlade da od Antante traži izlaz na more preko Dalmacije, što je bilo izravno u suprotnosti s politikom Jugoslavenskog odbora i Države SHS na čelu s Narodnim vijećem u Zagrebu, uspostavljene od južnoslavenskih zemalja bivše Austro-Ugarske Monarhije.

27 Goran MORAVČEK, *Rijeka: prešućena povijest*. Rijeka: Nezavisno izdanje, 1990., 6.

Status Rijeke bio je vrlo značajan za velike sile još od polovice XVIII. stoljeća zbog izgrađene željezničke pruge sa Zagrebom čime ovaj grad postaje vrlo važna luka Središnje Europe. Time su stvoreni temelji za razvoj moćnog i vrlo važnog industrijskog središta. Tijekom Velikoga rata stanje se dramatično mijenja, osobito nakon sporazuma Antante i Kraljevine Italije, poznatijeg kao Londonski ugovor²⁸ iz 1915. godine, kada je Italija napustila Trojni savez s Austro-Ugarskom i Njemačkom te se priključila silama Antante.

Glavni pobornik ovoga ugovora bila je Engleska, odnosno, njezin ministar vanjskih poslova Sir Edward Grey. Naime, cilj Engleske bio je pod svaku cijenu privući Italiju u rat zbog neuspjeha ruske vojske na Istočnom bojištu nakon tragičnih Zimskih bitaka za Karpatu (1914/1915). Ruske snage nisu uspjele ući na područje Ugarske zbog čega engleska politika nije birala sredstva da pridobije Italiju na svoju stranu i time poboljša vojni položaj Antante. Protiv ovoga ugovora bili su članovi Jugoslavenskog odbora, Rusija, a u nekim potezima i Srbija. Rusija je tijekom pregovora bila stavljena pred svršen čin. To najbolje svjedoči ruski ministar vanjskih poslova, Sergej Dimitrijevič Sazonov, koji je teška srca prihvatio predmetni ugovor. Sazonov u jednom svom pismu ruskom diplomatu grofu Benckendorffu najbolje otkriva svu tmurnu atmosferu i prilike pod kojima je bio prinuđen prihvatiti *Londonski ugovor*:

„Ne mogu pred Vama sakriti mučan dojam koji je na me učinio način kako je Grey vodio pregovore. (...) Grey se pokazao upornim samo kad je trebalo mene uvjeravati, kako je potrebno čim prije potpisati sporazum uz cijenu svih mogućih koncesija Italiji. Članke ugovora izradili su on i Cambon (francuski diplomatski izaslanik - poklisar u Londonu) bez našega sudjelovanja, i kad su mi saopćeni, već su bili definitivno prihvaćeni, a da se u većini slučajeva nije ni pokušalo ponukati rimski kabinet da pristane na moje ispravke. Rezultat pre-

28 „Londonski ugovor“ (poznat također kao „Londonski tajni ugovor“) ugovor je zaključen 26. travnja 1915. između Velike Britanije, Francuske i Rusije s jedne strane te Italije s druge strane. Tim tajnim ugovorom članice Antante ustupile su Italiji, u namjeri da je privuku u rat protiv Njemačke i Austro-Ugarske Monarhije, područja naseljena uglavnom Austrijancima, Hrvatima, Srbima, Albancima, Grcima, Turcima i Arapima. Londonskim ugovorom Italija je željela ostvariti svoja teritorijalna prezezanja na istočnoj obali Jadrana i na Balkanu, te proširiti svoje kolonijalne posjede. Italija je tim ugovorom dobila na sjevernim granicama: Trentino, južni Tirolo do Brennera, Goricu, Gradišku, dio Koruške, Trst, jugozapadnu Kranjsku, Istru, otoke Cres i Lošinj te niz manjih otoka. Londonski ugovor ostavio je Slovencima, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji područje u slivu Save, grad Rijeku, cijelu obalu Hrvatskoga primorja, obalu od rta Ploča u Dalmaciji do ušća Drima u sjevernoj Albaniji, te otoke Krk, Prvić, Grgur, Goli, Rab, Veliki Drvenik, Mali Drvenik, Čiovo, Šoltu, Brač, Jakljan i Koločep. Rijeka nije bila u planu da pripadne Italiji.

govora je pred nama i ne može mu se dati drugo ime nego potpuna kapitulacija triju vlasti pred zahtjevom Italije...“²⁹

Zbog takvog rješenja je i srpska *Vrhovna komanda* jasno bojkotirala zahtjev saveznika da poduzme ofanzivu na Bosnu u proljeće 1915, dakle u dane ulaska Italije u rat i austro-njemačkog proboja kod Tarnowa i Gorlica. Srbi su tako mogli pomoći uspjehu talijanske vojske i spriječiti značajnije slanje austrougarskih *Balkanskih snaga* na rijeku Soču. To će značajno pomoći austrougarskom vojnom vrhu da organizira vrlo uspješnu obranu na rijeci Soči pod zapovjedništvom generala Borojevića i time spriječi prodor Talijana prema sjeveroistoku i dovede Središnje sile u vrlo težak i nebranjiv položaj.

Zbog vojnih potreba početkom rata većina riječke privrede prebacuje se na ratnu proizvodnju, a banke i neka poslovna poduzeća sele se najvećim dijelom u Budimpeštu. I mnogi Talijani su napustili Rijeku, a Mađari tek kada su započele borbe na rijeci Soči tijekom 1915. godine.³⁰ Zbog svojega značaja i relativne blizine Jugozapadnom bojištu na rijeci Soči, a kasnije na rijeci Piavi, Rijeka je bila relativno dobro vojno branjena. Tijekom proljeća 1917. u sklopu Borojevićeve 5. armije za obranu priobalja i važnih luka ustrojeni su pomorski odsjeci u koji je spadao i Odsjek V. – Pomorski odsjek Rijeka – (*Abschnitt V - Küstenrayon Fiume*) čiji je zapovjednik bio podmaršal Nikola pl. Ištvanović od Ivanjske.³¹

Nakon proboja Centralnih sila kod Kobarida (Dvanaesta Sočanska bitka) iz jeseni 1917. i prebacivanja glavnine snaga na rijeku Piave i Južni Tirol, u sastavu Grupe armija Borojević za zaštitu obalnog područja, a posebno važnih lučkih postrojenja, ustrojena je zasebna vojna skupina (*Heeresgruppenmittelbar*) s odsjecima u Trstu, Puli i Rijeci. Riječkim odsjekom opet je zapovijedao podmaršal Nikola pl. Ištvanović od Ivanjske. Riječki odsjek sastojao se od ukupno 1,1/4 bojne, 900 pušaka i 23 topa. Od značajnijih vojnih snaga tu je bila stacionirana jedna bojna (bataljun) 26. pučkoustaške (*Landstrurm*) pješačke pukovnije iz Maribora, k.k. *Waschkomp* (satnija za pranje) Volosko, i razne manje žandarmerijske, zaštitne i pogranične snage.³² U te stacionarne snage nisu uključene borbene (operativne) skupine poput 79. pješačke pukovnije i

29 Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, knjiga 2. Zagreb: August Cesarec, 1990., 103–104.

30 Petar TRAJKOVIĆ, „Rijeka u beleškama Egana Lajoša“, *Dometi*, 9(21), 1988., 472–73.

31 N. N., *Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914. – 1918., knjiga 7, Das Kriegsjahr 1918*, Prilog 7, 15.

32 N. N., *Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914. – 1918., knjiga 7, Das Kriegsjahr 1918*, Prilog 32, 21–22, stanje oružanih snaga na dan 15. listopada 1918.

snaga na obuci u Fužinama koje su ovdje privremeno zbog obuke i odmora privremeno boravile.

Zbog vrlo intenzivnih borbi na Jugozapadnom bojištu Rijeka je bila preplavljena brojnim ranjenicima. U njezinim je bolnicama bilo na liječenju oko 1.500 ranjenika, a grad je ujedno bio i vrlo važna logistička baza Jugozapadnog bojišta.³³ Rijeka je bila središte i za civilnu opskrbu širega gravitirajućeg područja, osobito Primorja, a nadasve Karlobaga koji je tijekom rata zbog smanjenog transporta trpio veliku nestašicu hrane³⁴.

Nakon završetka rata Rijeka je trebala postati glavna luka za opskrbu savezničkih vojski na istoku, osobito kao najpovoljnija pomorska veza za Mađarsku i okolne srednjeeuropske države, čime je njezin značaj umnogome porastao. Posebno je trebala biti važna i za Srbiju jer je u to vrijeme bila njezina jedina željeznička veza s priobaljem zbog uništene pruge prema Solunu u Grčkoj. Znakovita je poruka srpskog regenta Aleksandra od 12. studenoga 1918. kojom je poručio Narodnom vijeću u Zagrebu da „nećemo žaliti niti *štediti* srpsku vojsku do posljednjeg čoveka, pa da Talijane isteramo iz Rijeke.“³⁵

7. Pobuna „Jelačićevaca“

Pobunu „Jelačićevaca“ treba gledati u sklopu širih događanja iz toga vremena o čemu je bilo više riječi u prethodnom dijelu teksta. O jačini pobunjenih snaga na strani Jelačićevaca do sada često se spekuliralo. Međutim, ključni je dokument izvještaj feldmaršala Borojevića od 23. listopada kojim sa rijeke Piave izvješćuje Vrhovno zapovjedništvo u Baden-Badenu da se „jedna marš satnija hrvatske 79. pješačke pukovnije, određena za polazak na frontu, pobunila, razoružala dio mađarskih Honveda, a zatim podigla hrvatsku zastavu nad vojarnom. Pobunjenici su započeli pljačke okolnih objekata i sudjeluju u borbama protiv interventnih snaga. Čitav je garnizon dignut na noge. Radi pojačanja interventnih snaga naređen je pokret polaznika kursa za mitraljeze iz Fužina. (...) Od četiri sata poslije podne zavladao je mir.“ Znači, radilo se o cca 100-150 vojnika.³⁶ Međutim, čarke između vojske i civilnih vlasti započele su i

33 Mira KOLAR, „Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom-listopad/studen 1918. godine“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 41-42., 1999.-2000., 16.

34 Vlatka DUGAČKI - Krešimir REGAN, „Podmaršal Nikola pl. Ištvanović-prilog za biografiju“ u *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina - Mario Stipančević, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2019., 180.

35 KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, 162.

36 *Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914. – 1918., knjiga 7, Das Kriegsjahr 1918*, 591.

prije ovoga događaja. Tako je nekoliko dana ranije u maloj gostionici „Al aquila nera“ („Crnom orlu“), koja se nalazila u neposrednoj blizini današnje glavne poštanske zgrade. Tada se dogodio jedan manji incident: nekoliko „Jelačićevaca“ pod utjecajem alkohola pjevalo je hrvatske pjesme. Intervenirala je vojna patrola i odvela vojnike u pritvor. Glavni „bundžija“ na strani „Jelačićevaca“ bio je jedan prekaljeni „zugführer“, koji se kao iskusan borac istakao na bojnom polju, zbog čega je odlikovan brojnim odličjima. Smirio se tek kada je na lice mjesta stigao jedan viši časnik iz zapovjedništva pukovnije. Drugog dana uhićenici su pušteni na slobodu, ali se zbog općeg stanja u državi u postrojbi i nadalje osjećao duh nezadovoljstva i sklonosti pobuni.³⁷

Na to nije trebalo dugo čekati: na Sušaku je 23. listopada organiziran veliki narodni skup u povodu svečanosti uspostave Države SHS na kojem se okupilo mnoštvo ljudi. Tu je opet došlo do čarki među vojnicima 79. pješačke pukovnije „Jelačićevaca“ te policijskih i vojnih snaga još uvijek lojalnih ugarskoj vlasti. „Jelačićevci“ su tražili uz carsku isticanje i hrvatske zastave na njihovoj vojarni. Lokalne vlasti im to nisu dopustile³⁸. Pobunom „Jelačićevaca“ zapravo fizički prestaje ugarska uprava u Rijeci. Kako je tekao tijekom pobune? Temeljem kazivanja svjedoka o njemu su iscrpno pisale „Primorske novine“ autora Pero-slava Ljubića u broju od 25. listopada 1918. godine koji se može smatrati dosta vjerodostojnim izvorom:

„Sva krivnja za prekjučerašnje događaje na Rijeci leži isključivo na surovom ponašanju riječke državne policije. Oko 10 i pol sati ujutro krenulo je kroz Via Castello nekoliko naših Jelačićevaca pod hrvatskim barjakom put Sušaka. Umjesto da ih mirno pusti na Sušak, riječka ih policija stisne s dvije patrole i nakani da im otme hrvatski barjak. Vidjevši da su u velikoj manjini i bojeći se za mili im barjak, uzmaknu Jelačićevci do svoje vojarne i izvjesiše hrvatski barjak na vojarni. Ali je to istom bilo zazorno riječkoj policiji i zapovjednici njeni pošalju jednu patrolu put kasarne, da prisili Jelačićevce da skinu zastavu. Jelačićevci je dočekaše pred kasarnom i prisiliše tu patrolu na uzmak.

Umjesto da sada puste mirno, da se hrvatski barjak vije nad vojarnom hrvatskih vojnika, poslan je vod vojnika pod zapovijedi jednog časnika protiv Jela-

37 Ivo SUČIĆ, „Rijeka 1918. – 1945.“ u: *Rijeka: geografija, etnologija, ekonomija, saobraćaj, povijest, kultura*: ur. Jakša Ravlić. Zagreb: Matica hrvatska 1953, 280.

38 KOLAR, „Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom-listopad/studeni 1918. godine“, 6, 12.; Daniel PATAFTA, „Privremene vlade u Rijeci, listopad 1918.-siječanj 1924“, *Časopis za suvremenu povijest*, 38(1), 2006., 199.; LABUS, *Arhiva Okružnog suda Rijeka i pobuna Jelačićevaca*, 522.

čićevaca. Časnik ovog voda dođe pod prozor vojarnje i poviče Jelačićevcima, koji su bili na prozorima: „Die Flage herunter“ (skini zastavu) i zagrozi im se, da će inače pucati. Na to mu oni odgovore, neka se mirno odstrani, jer će inače biti krvi, jer da oni ne daju da im se zastava vrijeđa. Časnik se povuče s vodom vojnika i zaposjedne ulicu Kiss popreko.

Uto ode jedno desetak vojnika na Sušak i ponesu odanle barjak Jugoslavije (većina svjedoka govori o hrvatskoj zastavi, op. a.) te da i njega izvjesi na vojarnju. Da ih ne zaskoči službena vojska, postaviše se Jelačićevci u bojni red pred vojarnju. Dok je jedan dio stajao tako uz vojarnju, drugi vod krene kroz Via Castello, zađe zad leđa svojim protivnicima, pa su se ovi našli – da se tako izrazimo – između dvije vatre i moradoše položiti oružje.

„Neka nam puste na miru naše barjake i mi ćemo biti mirni!“ govorili su Jelačićevci. Ali da! Na Rijeci, zar da bude hrvatski barjak, pa k tome na današnji dan! To nije išlo u glavu mudrijanima, kojima mozak prepolagano funkcionira i koje još nije dočekao ovaj silni val slobode naroda. I opet bi poslat jedan odio vojnika i postavi se kod Tribunala. Stoje jedni protiv drugih na par koraka; Jelačićevci protiv službene vojske. Ne će Jelačićevci nikome ništa, samo neka se ne dira u njih. Ali ako neko dirne u njih, bit će vukovi.

I bilo bi sve prošlo mirno, bio bi prošao dan bez krvi, bez devastacija, da nije „ausrückovala“ i opet riječka policija. Čim opaziše naši Jelačićevci riječku policiju, a oni u redu i miru spuste se niz Via Castello. Ali junaci policije, oboružani do zubi, čim su opazili napredovanje Jelačićevaca, povukoše se brže bolje u svoju kasarnu. I tako to bude nekoliko puta, a odjednom padoše dva hitca sa strane riječke policije. Tada nastane puškaranje, pa Jelačićevci provališe u kasarnu mađarske policije. Prvi neki poticaj, na kojega jedan Jelačićevac naišao, opsovao je Jelačićevcu „prostačku ličku mater“, a ovaj ga je probo bajunetom. Ostali se stražari razbježaše. Tada provali riječka neodgovorna masa u vojarnju policije i devastira je. Jelačićevci su doskora razoružali i drugi dio policije, provale u Castello (tadašnji zatvor, op.a.) i puste zatvorenike-dezertere. Riječka neodgovorna masa navalila tada na Tribunal, pa i njega počne pljačkati i devastirati. Kod tih devastacija i pljačke ni jedan Jelačićevac nije sudjelovao.³⁹

O događaju svjedoči još jedan očevidac u istim novinama od 27. listopada 1918.:

„Ovdje ću vam potanko navesti cijeli događaj od 23. X. (jer sam bio prisutan

³⁹ SUČIĆ, *Rijeka 1918. – 1945.*, 281–282.

svemu od 10 sati prije podne, pa sve do 3 sata poslije podne). Pošao sam iz kuće na šetnju u 10 sati prema Sušaku, gdje sam se neko vrijeme zadržao na Borojevićevom trgu, da razgledam grad, koji je sav bio okićen zastavama. Oko pola 11 pošao sam kući (...) na Rijeci, kad najedanput opazim proći mimo mene na sušačkom mostu četiri vojnika Jelačićeve pukovnije s hrvatskom zastavom idući prema Rijeci. Čim su stupili na riječko tlo, odmah su razvili zastavu i pošli prema vojarni, koja se nalazi u Via Acquedotto. Ja sam se pak uputio kući ulicom Castello, ali prije no što sam došao na raskršće iste, opazim jedno 6-7 stražara riječke državne policije oružanih do zubi, kako se kaže. Nisu prošla ni 2-3 časa, kada opazim jednog potpukovnika Jelačićeve pukovnije koji je zapovjedio stražarima, da se smjesta odstrane, što su oni i učinili. Ali čim je potpukovnik nestao, oni su se povratili na svoja mjesta i tako nije nitko mogao više proći u Via Acquedotto. Ja sam se povukao u svoj stan i promatrao s prozora daljnje događaje. Oko 11 i pol sati opazih kako dolazi jedna ophodnja od 50-60 vojnika, marširajući ravno prema kasarni. Ali čim su došli do dvorišnih vrata, naglo su se povukli nazad i ostali sakriveni pokraj zida. Pola sata zatim ova ista ophodnja našla se opkoljena sa dvije strane i stvar je počela bivati ozbiljna, jer ophodnja nije htjela položiti oružje na zahtjev Jelačićevaca. Uto priskočiše dva energična mlada Hrvata, kojima je uspjelo umiriti ove vojnike, neka uzalud ne prolijevaju krv. Ophodnja je bila u stisci i nije imala više kud nego se predala i bude razoružana od civilnog pučanstva, kojeg je bilo oko 2000. Odmah zatim, jedno dvadeset vojnika Jelačićevaca, upute se niz Via Castello prema Sušaku. Tek su bili na pola puta, državna pogranična policija počne na njih pucati, a nakon nekoliko ispaljenih hitaca pobješkoše i nestade ih. Sve do jedan sat poslije podne bilo je sve u redu dok nisu došli Jelačićevci i oslobodili kažnjenike, koji su se nalazili u zatvoru, nakon čega su se povukli na cestu (njih 3-4), a odmah zatim počela je gomila razbijati sve što joj je došlo do ruku. Čuo sam na vlastite uši, gdje je nekoliko Jelačićevaca vikalo masi, neka ne nosi pokušstvo, jer da to oni ne će. Masa se na to nije osvrkala. Oko 2 sata dođe s ulice Pomerio jedna satnija njemačkih vojnika⁴⁰, a čim ih je masa opazila, počela je bježati na sve strane. No uzalud, jer Nijemci počеше pucati. Oni, koji su pucali iz pušaka, pucali su u zrak, a oni iz strojopušaka u ljude. Tako su dvije ženske i jedna dječarac ostali ranjeni i to svi u noge.

Krivac svemu tome je državna pogranična policija, a osobito onaj Biro, koji

⁴⁰ Vjerojatno se radi o pripadnicima 26. Landsturm pješačke pukovnije („Štajerci“).

se nije htio pokoriti zapovijedi potpukovnika Jelačićevaca. Tako sam čuo od jedne osobe, kriv je svemu dr. Fessüs, koji je tražio, lupajući šakama po stolu, od dra Töröka, da na svaki način mora nastojati, da se skine hrvatska zastava s Jelačićeve vojarne. Sve što pišem, prava je i živa istina, a sa mnom i stotine drugih će ovo potvrditi.“⁴¹

Posebno je važan i izvještaj već spomenutog riječkog gradskog nadkapetana dr. Fessysa prema Ugarskoj vladi u Budimpešti koji bi trebao dati malo jasniju sliku o angažiranim vojnim i policijskim snagama:

„...pobunjenička grupa, koja se zabarikadirala u ovdašnjim vojarnama, bori se s upućenim trupama. Čuje se puščana vatra. Stižu pouzdane vijesti o tome, da su za pojačanje pobunjenika iz unutrašnjosti Hrvatske na putu novi odredi. Osim one četiri satnije Štajeraca svi su drugi odredi „asistencije“ hrvatski. Položaj je opet kritičan.

Približno oko 3.000 ljudi stoji na ulicama. Neprekidno stižu policiji vijesti, kojima se traži zaštita pred pljačkom. Jedan dio mase ima i oružje, koje su dobili u vojarnama. Iako šef zapovjedništva grada očekuje u noći znatna pojačanja odreda za asistenciju, policijski kapetan je primoran zamoliti posebnu intervenciju ugarske vlade, da što hitnije uputi dvije mađarske pukovnije, jer se nemiri mogu kobno razviti. Masa je počela pljačkati također željeznička skladišta, što je javljeno zapovjedništvu grada, na što je pred kratko vrijeme stigao odgovor da se poduzimaju mjere radi sprječavanja toga...“⁴²

Ugarskoj lojalne snage opkolile su područja pobune, razoružale su pobunjenike i pokrenule vojno-stegovni postupak. Te su snage činile lokalne vojne i policijske snage i to one koje su pristigle s obuke iz Fužina i uglavnom pripadnici mariborske 26. pučkoustaske pješačke pukovnije, („Štajerci“). Sudjelovanje mađarskih pukovnija izvan Rijeke kao interventnih snaga za sada nije dokazana. Detaljniji rezultati sudske rasprave nisu poznati, ali je dio vojnika ipak upućen na izdržavanje kazne u Pulu.⁴³ Time se smanjila njihova koncentracija u Rijeci. Odmah nakon pobune vojne snage, među njima i dio „Jelačićevaca“ – zadržani su u vojarnama – da ne bi došlo do težih sukoba. Sukladno vojno-političkim ciljevima donesena je direktiva da Narodno vijeće u cijelosti preuzima

41 SUČIĆ, *Rijeka 1918. – 1945.*, 281.

42 KOLAR, *Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom-listopad/studen 1918. godine*, 13.

43 HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, 81.; KRIZMAN, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, 69–70.

Rijeku, a dr. Mate Drinković donio je 28. listopada odluku da se za zapovjednika 79. pukovnije – „Jelačićevaca“ imenuje bojnič Ivan Čalić iz Otočca, jedan od najodlikovanijih časnika iz njezinog sastava.⁴⁴ Time će ljudstvo pukovnije postati službena vojna postrojba novostvorene države u Rijeci. Temeljem zapovijedi podmaršala Ištvanovića, „Jelačićevci“ izlaze s oružjem u grad zauzevši najvažnije objekte poput brodogradilišta, tvornice torpeda, petrolejske luke, kolodvora... i da tamo održavaju red. Idućeg dana, 28. listopada, gradom su patrolirali isključivo oni. Skinuli su s kape vojne oznake s urezanim slovom „K“ (Karlo) i stavili hrvatski grb. Na zahtjev podmaršala Ištvanovića naloženo je gradonačelniku Rijeke dr. Antoniju Viu ml. da objavi proglas u vidu apela na građane Rijeke da se zavede red i spriječi anarhija u gradu.⁴⁵

Na Sušaku je 28. listopada 1918. odlukom NV-a SHS određen riječki odvjetnik Rikard Lenac za preuzimanje dužnosti guvernera i time vlast nad riječkim područjem. Consiglio Nazionale di Fiume na čelu sa Antonom Grossicem na čelu, pokušava putem sporazuma sa NV SHS zaštititi svoje interese, ali dr. Lenac je taj prijedlog odbio.⁴⁶

Tijekom 30. listopada pred zgradom Hrvatske čitaonice okupilo se građanstvo koje je pjevalo „Lijepu našu“. Povorka je zatim krenula prema guvernerovoj palači, gdje se nalazio posljednji mađarski guverner barun Zoltan Jekelfalússy, koji je napustio Rijeku, a nasljeđuje ga Rikard Lenac. Na čelu povorke nalazili su se natporučnik Josip Krpan, poručnik Milan Batalo i šumarski računarski revizor Bartol Baretić, koji je ujedno bio i prevoditelj za mađarski jezik. Na čelu kolone nalazila se i manja skupina „Jelačićevaca“ s bajunetama na puškama. Provedena je primopredaja vlasti između Jekelfalússyja i Lenca uz prisustvo povjerenika NV-a SHS Konstantin Rojčević, čime je lokalna vlast formalno došla u nadležnost NV-a SHS.⁴⁷ U međuvremenu je „Narodna straža“ razoružala mađarske i austrijske postrojbe koje su nakon toga napustile Rijeku.⁴⁸ Krajem listopada javlja se i proglas povjerenika NV-a SHS Konstantina

44 HR-HDA-124, Središnja kancelarija NV SHS, Opći spisi, kut. 6, broj 79; KOLAR, „Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom-listopad/studenj 1918. godine“, 6; *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegsmarine für 1918*, Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 720.

45 SUČIĆ, „Rijeka 1918. – 1945.“, 282; DUGAČKI-REGAN, „Zaboravljeni vojskovođa Nikola pl. Ištvanović“, 181.; TRAJKOVIĆ, „Rijeka u beleškama Egana Lajoša“, 473.

46 TRAJKOVIĆ, „Rijeka u beleškama Egana Lajoša“, 473-474.

47 PATAFTA, „Privremene vlade u Rijeci, listopad 1918.-siječanj 1924“, 199.; ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 214.

48 ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 214 – 215.

Rojčevića kojim se ističe da je preuzeo državnu upravu grada Rijeke⁴⁹.

Tijekom 29. listopada 1918. dr. Binički javlja NV-u iz Senja o masovnim manifestacijama potpore građana vijestima da se general Luka Šnjarić stavio na raspolaganje vojsci Narodnom vijeću te da se Mađari povlače iz Rijeke. Narod je pobacao u more sve mađarske grbove.⁵⁰

Treba napomenuti da se vojno-politička situacija u Rijeci u vrijeme predmetnih događanja mijenjala iz sata u sat. Dotadašnji vojni zapovjednik Rijeke, podmaršal Ištvanović, odlazi iz Rijeke jer odlukom Narodnog vijeća SHS od 1. studenoga preuzima dužnost zapovjednika *II. vojnog okružja* u Ljubljani.⁵¹

Tada stupa na scenu kontroverzni časnik Petar Teslić⁵². Zasiurno je on tijekom pobune Jelačićevaca imao značajnu ulogu u kreiranju aktivnosti i organizaciji vojne i sigurnosne komponente NV-a SHS kojom se htjelo zaštititi interese u Rijeci i spriječiti grad od talijanske okupacije. Nažalost, taj dio njegovih aktivnosti nije poznat. Vjerojatno zbog zasluga u vrijeme stvaranja Države SHS Teslić postaje vrlo važna osoba u vremenu koje slijedi. Imenovan je čelnikom Riječkog narodnog odsječnog zapovjedništva smještenog u Gajevoj ulici br. 30a. Imenovanje je doneseno 1. studenog 1918. Povjerenik NV SHS za obranu Drinković unaprijedio ga je iz satnika (kapetana) u čin potpukovnika (današnji hrvatski čin u rangu pukovnika) s 1. studenim 1918.⁵³ Struktura vojnih snaga

49 TRAJKOVIĆ, „Rijeka u beleškama Egana Lajoša“, 474; ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 215.

50 HR-HDA, Središnja kancelarija NV SHS, opći spisi god. 1918., kutija 5, br. 2 od 29. listopada 1918.

51 Vlada Narodnog vijeća SHS, *Vjesnik naredaba* br. 1 od 1. studenoga 1918. godine.

52 Petar Teslić rođen je u Ostrovici u Liki 1883. godine. Za vrijeme Prvog svjetskog rata ratuje kao austro-ugarski časnik u Srbiji. Tijekom 1918. godine prema k. u. k. Ranglisten des k. u. k. Heeres za 1918, str 88.; kao kapetan (satnik-hauptleute, Rittmeister) bio je pripadnik 28. domobranske pješačke pukovnije iz Osijeka. U listopadu 1918. našao se u Rijeci kada je pristupio Vojsci Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Početkom 1919. dodijeljen je Petrovaradinskoj pješačkoj pukovniji (*Izvanredni vjesnik naredaba* br. 1. od 4. siječnja 1919.) da bi ubrzo nakon toga preuzeo zapovijedanje nad 16. pješačkom pukovnijom u Bjelovaru gdje ostaje do 25. siječnja (Osobni vjesnik naredaba br. 5. od 25. siječnja 1919.). Ovdje je početkom 1919. godine odredio kaznu od dvadeset i pet udaraca batinom svakome tko bi se usudio viknuti „Živjela republika“ ili „Dolje kralj“. Tu je sudjelovao u uspostavi nove vlasti u široj okolici Bjelovara, (Večernji list od 08.03.2010.) Godine 1921. umirovljen je i odlazi u Sisak gdje otvara trgovinu, a 1923. i tvornicu špirita i likera. U povijesti će ostati zapamćen i kao prvi koji je pokušao atentat na Stjepana Radića u Sisku 1922. kada je ispucao četiri hica iz pištolja. Imenovan je 1930. godine za banksko vijećnika za grad Sisak, a na senatskim izborima 3. siječnja 1932. godine postaje senator u Savskoj banovini. Umro je u Sisku 1936. godine. (Željko Bistrovic/Primorski Hrvat); KOLAR, „Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom-listopad/studen 1918. godine“, 11.

53 Vlada Narodnog vijeća SHS, *Vjesnik naredaba*, br. 2 od 11. studenog 1918. godine i br. 10. od 26. studenoga 1918.

pod njegovim zapovjedništvom nije poznata. Većina slavenskih vojnika, a time i Jelačićevaca, priključila se Teslićevim snagama.

Situacija se s vremenom sve više usložnjava. Da bi spriječio razloge za talijansko vojno djelovanje u Rijeci povjerenik Narodnog vijeća za mornaricu admiral Dragutin Prica⁵⁴ dolazi u Rijeku te telegrafski obavještava Narodno vijeće u Zagrebu da: „se ne smije izazivati Talijane kako ne bi zaplijenili brodove u Rijeci, nužne za opskrbu Primorja i Dalmacije“. Zbog svega toga vjerojatno je kasnila molba NV-a za međunarodnom vojnom intervencijom. Bili su svjesni talijanske vojne, ali i političke premoći i neodlučnosti saveznika u rješavanju riječkog pitanja.⁵⁵

8. Međunarodni položaj Rijeke nakon potpisivanja primirja 3. studenoga 1918. godine

Potpisivanjem primirja s Italijom 3. studenog situacija se dramatično usložnjava. Italija kreće u okupaciju pojedinih područja bivše Monarhije obećanih joj Londonskim ugovorom, ali i nešto više od toga. Naime, pitanje krajeva obećanih Italiji bilo je jedno od najsloženijih pitanja na Mirovnoj konferenciji u Parizu, a posebno razgraničenje sa susjednim državama⁵⁶. Još prije potpisivanja Londonskog ugovora, jedan od vodećih iredentista iz Trsta, Mario Alberti, piše da će: „aneksijom Trsta, Rijeke i Julijske Venecije, Italija moći ucjenjivati kontinentalne države Srednje Europe. Ona zemlja koja raspolaže Barijem, Venecijom, Trstom, Rijekom, Zadrom i Splitom imat će potpunu kontrolu nad jadranskim prometom“. Međutim, veliki protivnik tih talijanskih ciljeva bio je američki predsjednik Wilson, koji je predlagao da u interesu država Srednje Europe, luke Trst i Rijeka budu slobodne luke. Taj su prijedlog podržavali Francuzi, Srbi i Englezi. Poslije dugih pregovora u Savjetu četvorice na mirovnoj konferenciji, 23. travnja 1918. Wilson je dao prijedlog da se od Rijeke stvori „slobodna država pod okriljem Društva naroda“.⁵⁷

54 Prica Dragutin, admiral (Sv. Juraj kraj Senja, 5. XI. 1867 – Opatija, 14. VI. 1960). Austrougarski mornarički časnik do svibnja 1918., kada je na vlastiti zahtjev bio umirovljen u činu kontraadmirala; 31. X. 1918. postavljen je za povjerenika mornarice u Narodnom vijeću SHS u Zagrebu. God. 1919. preuzeo je upravu brodarstva na Dunavu; organizirao Direkciju riječnoga prometa i kao jugoslavenski izaslanik sudjelovao na mnogim međunarodnim konferencijama za arbitražu riječnih brodova i za režim vodenih putova. Zapovjednik Jugoslavenske ratne mornarice 1923–29.

55 Mate BALOTA, *Puna je Pula*. Pula: Amforapress, 2005, 323.

56 Ljubimka KARPOWITZ, „Riječka iredenta na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919.“, *Dometi*, 21(9), 1988., 484.

57 TRAJKOVIĆ, Rijeka u beleškama Egana Lajoša, *Dometi*, 21(9), 1988., 475.

Rijeka će zbog svega navedenog postati „svjetski politički problem“. Oko nje će se voditi teški pregovori na mirovnoj konferenciji u Parizu. Zbog toga se Rijeka od listopada 1918. pa do siječnja 1924. nalazila u vrlo brutalnom političkom kaosu i nestabilnosti.⁵⁸

U pogledu hrvatskih krajeva obećanih Italiji sukobili su se interesi dvaju ratnih pobjednika: Srbije i Italije, koje su imale svaka svoje interese na istočnoj obali Jadrana, ali i nacionalnih interesa Hrvata i Slovenaca koji su na te krajeve imali povijesno i prirodno pravo i pozivali se na proklamirano Wilsonovo pravo samoopredijeljenja naroda. Budući da država SHS nije bila međunarodni pravni subjekt, Talijani su je u cijelosti ignorirali.

U točki 4. Londonskog ugovora postojala je vrlo neugodna klauzula kojom saveznicima imaju pravo vojskom osigurati strateška područja u bivšoj Austro-Ugarskoj u svrhu održavanja reda i to na vrijeme koje im se čini potrebnim. Međutim, slom Rusije oslobodio je talijansku politiku bojazni da bi Južni Slaveni mogli postati predstražom ruskog panslavizma na Jadranu i Mediteranu. Nestanak Rusije kao velesile doslovce je pojednostavio političko rješavanje brojnih europskih poslijeratnih pitanja. Nasuprot osnivanju Države SHS riječki Talijani putem *Consiglio Nazionale* i *Comitato Nazionale Italiano di Fiume* (Talijanski nacionalni odbor Rijeke) također žele uspostavu svoje vlasti ili barem supstituciju u dijelu postojeće. Zahtijevaju da se Rijeka anektira Kraljevini Italiji. U međuvremenu se vjerojatno pod prijedlozima predsjednika Wilsona javlja i treća ideja, koju su zastupali lokalni autonomaši, sa zahtjevom da grad ne pripadne ni Državi SHS ni Kraljevini Italiji, nego da dobije status posebnog državnog teritorija (*corpus separatum*).⁵⁹

U Rijeku 02. studenog ulazi flotila američkih ratnih brodova, a dan kasnije dolaze odredi engleske, francuske ali i talijanske vojske pod vodstvom Međusavezničkog zapovjedništva. Ivan Kovačić iz Sušaka izvješćuje NV o dolasku talijanskih ratnih brodova u Rijeku tijekom 4. studenoga te o manifestacijama talijanskih građana protiv vlasti NV-a gdje je došlo do povrede hrvatske zastave.⁶⁰ Talijansko nacionalno vijeće čita proklamaciju o priključenju Rijeke Kraljevini Italiji, dakle, suprotno interesima Narodnog vijeća SHS.

58 Daniel PATAFTA, „Privremene vlade u Rijeci, listopad 1918.-siječanj 1924“, *Časopis za suvremenu povijest*, 38, 1 (2006), 197-198.

59 PATAFTA, „Privremene vlade u Rijeci, listopad 1918.-siječanj 1924“, 200-1; Ljubimka KARPOWITZ, „Riječka iredenta na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919.“, *Dometi*, 21(9), 1988., 484.

60 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi 1918, kut 2, broj 72.

Predsjedništvo NV-a SHS uputilo je 5. studenoga 1918 maršalu Fochu molbu kojom traži da Antantne snage što prije dođu na jugoslavenski teritorij jer se ovdje nalaze brojni austrougarski vojnici koji se povlače s balkanskog i talijanskog ratišta i koji predstavljaju veliku opasnost za sigurnost države i imovine. Ujedno od Antante traže da se onemogućí daljnja talijanska okupacija teritorija. Interveniraju i prema talijanskom predsjedniku Orlandu putem Ministarstva inostranih djela u Beogradu zbog zahtjeva zapovjednika talijanske flote u Rijeci da ratni brodovi nose na krmi umjesto jugoslavenske austrougarsku zastavu jer jugoslavenska nije međunarodno priznata.

Tijekom 10. studenog 1918. godine pod zapovjedništvom pukovnika Ljubomira Maksimovića u Rijeku je ušla postrojba srpskog pješništva približne jačine jedne pješačke bojne (bataljuna). Tome se oštro usprotivio talijanski zapovjednik nakon čega su započeli dvodnevni teški pregovori između Teslića i Maksimovića te savezničkih predstavnika. Na kraju je postignut sporazum da se Maksimović sa svojim snagama povuče u Kraljevicu, a Talijani se neće iskrcati. U Rijeci su trebale ostati samo „jugoslavenske“ snage, dakle snage pod Teslićevim zapovjedništvom. Iz postojećih izvora nije dovoljno jasno jesu li i oni razoružani i povučeni iz Rijeke tijekom 18. studenog.

Srpske postrojbe se tijekom 17. studenog povlače iz Rijeke i odlaze brodom za Kraljevicu gdje su bili u pripravnosti brzo djelovati ako se u međuvremenu situacija značajno promijeni u skladu s odlukama saveznika.

Talijani nisu održali obećanje već su odmah vojno zaposjeli Rijeku čime prestaje djelovanje Države SHS na ovome području. General Asinari, zapovjednik talijanskih postrojbi u sastavu međunarodnih snaga koje su trebale uspostaviti mir u gradu, udaljio je 16. studenoga 1918. dr. Rikarda Lenca iz njegovog kabineta u Guvernerovoj palači, a navečer toga dana talijanska vojska zauzima Rijeku i okupira Sušak do mosta Sv. Ane na Podvežici. Pod njihovom će okupacijom uskoro biti Martinšćica, Kostrena Sv. Lucija te dio škrljevskog i grobničkog područja.⁶¹

Poduzimaju se nove političke aktivnosti da se ovaj složeni problem zadovoljavajuće riješi. Stoga je srpska vlada uputila pismo HV SHS prema kojem je: „zapovjednik Ententinih snaga na Balkanu, general Franchet d'Esperey, dobio iz Pariza nalog, da smjesta pošalje po jedan francuski i srpski bataljun za garnizone Rijeku i Dubrovnik. Za zaposjednuće Rijeke bit će poslan srpski bataljun

61 ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 249-250.

iz Kraljevice i jedan francuski iz Smedereva (...).⁶² Nakon toga srpski general Pešić obavještava potpukovnika Simovića u Zagrebu o transportu srpske vojske u Rijeku, Dubrovnik i Split radi osnivanja garnizona u ovim gradovima i okupacije željezničkih i lučkih instalacija.⁶³

Ministar građevina srpske vlade Ninčić 20. studenog 1918. moli Narodno vijeće SHS da za potrebe srpskog Ministarstva vanjskih poslova osigura poseban vlak od Rijeke do Zemuna zbog njihovih potreba. Nije poznato u koje svrhe.⁶⁴

Veliki župan Modruško-riječke županije u Ogulinu izvještava 24. studenoga o djelovanju narodnih straža na svom području, te navodi da su osnovane u svim većim mjestima ove županije, da pojedine broje 20-100 osoba. Snabdjevene su puškama i strjeljivom i njima treba zahvaliti što nije bilo većih nereda na području županije. Napominje da je u posljednje vrijeme popustila disciplina straža, te da bi u pojedine kotareve trebalo poslati stalnu vojnu silu i reorganizirati oružničke postaje kako ne bi došlo do novih nemira.⁶⁵

Admiral Prica, povjerenik za mornaricu dostavlja 8. prosinca 1918. izvadak iz povjerljivih izvještaja iz Rijeke od 3. i 4. prosinca u kojem se navodi da su Talijani rekvirirali i one brodove bivše austrougarske flote, koji su plovili pod francuskom zastavom. Englezi podržavaju Talijane, a i Mađari s njima politički surađuju.⁶⁶

Tajništvo NV-a SHS za Dalmaciju podnosi izvještaj o problemu prijevoza hrane i pošte preko Rijeke u Dalmaciju. Posebna saveznička trgovačka komisija odlučila je da Italija ima pravo rekvirirati sve parobrode na Jadranu. Pitanje prijevoza preko Rijeke usložnjava se otkad je *Consiglio nazionale italiano* preuzeo političku vlast u Rijeci i smatra da ima pravo pregovarati s Državom SHS glede željezničkih tarifa za prijevoz hrane. Sve su to dugotrajni procesi koji onemogućavaju brzo rješenje problema.⁶⁷ Narodno vijeće SHS za Rijeku-Sušak javlja 12. prosinca da zapovjednik prezidija u Rijeci, Grazioli, namjerava doći u Zagreb i da bi ga trebalo upozoriti na pojedine nekorektnosti Talijana. Trebalo

62 Ibid, 253.

63 HR-HDA-124, Predsjedništvo NV SHS, Opći spisi, kut. 2, br. 319; Predsjedništvo NV SHS, Opći spisi, kut. 2, br. 168.

64 HR-HDA-124, Predsjedništvo NV SHS, Opći spisi, kut. 2, broj 357.

65 HR-HDA-124, NV SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju, Opći spisi, god. 1918-1919. br. 1-1000, kut. 9, broj 531.

66 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, kut 2, broj 681.

67 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, kut 2, broj 715.

bi ga upozoriti na to da prema uvjetima primirja, okupacijska vojska mora korektno postupati prema našim oblastima i ne smije zlostavljati naše građane. Ti bi sukobi mogli izazvati prolijevanje krvi.⁶⁸

Veliki župan iz Rijeke dostavlja dopis zapovjednika karabinjera u Rijeci kojim se zabranjuju manifestacije povodom stvaranja Kraljevine SHS. Veliki župan napominje da je podmaršal Grazioli obećao kako će pripremiti teren u Rijeci i da će Jugoslaveni moći manifestirati svoje nacionalne osjećaje.⁶⁹ Predsjedništvo NV-a SHS moli Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Srbije da prosljedi savezničkim državama i SAD novu protestnu notu protiv postupka talijanskih vlasti u Rijeci iz razloga što je talijanski general zapovjedio da se zaustavi posebni vlak kojim se vozio povjerenik NV-a za mornaricu iz Sušaka u Zagreb. Talijani su zaprijetili vlakovođi da će ga strijeljati ako vlak odmah ne vrati u Rijeku.⁷⁰

Budući da je postojala težnja NV-a SHS da se od pretenzija Kraljevine Italije oružjem sačuva područje Dalmacije i Istre. Odjel za narodnu obranu pokrenuo je složen postupak ustrojavanja oružane sile. Zbog toga se osnivaju Dalmatinska legija i Primorska bojna. Naredba o osnivanju Primorske bojne objavljena je 10. siječnja 1919. godine, a zapovjedništvo je formirano od pripadnika bivše 31. lovačke bojne sa zapovjedništvom u Karlovcu i pod zapovijedanjem bojnika Eugena Pavića.⁷¹ To su bile jedne od posljednjih odluka NV SHS.

Proglašenjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, a daljnje ustrojavanje Narodne vojske postaje bespredmetno. Pokušaji Odjela za narodnu obranu da samostalno ustroji svoje postrojbe konačno su presječeni u siječnju 1919. godine kada je ukinut Odjel, a sve vojne poslove preuzelo je Ministarstvo vojske i mornarice Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca i Vrhovno zapovjedništvo reorganizirane srpske vojske proširene na cjelokupno područje novouspostavljene države.⁷² U sklopu prestanka vlasti NV-a SHS poslana je okružnica NV-a od 9. siječnja 1919 svim mjesnim odborima kojom se daju upute kako likvidirati mjesne odbore i da se odbori ne smiju odmah razići jer će provoditi „nove zadaće“.⁷³

68 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, kut 2, broj 771 i 791.

69 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, kut 4, broj 952.

70 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, kut 4, broj 26.

71 Vlada Narodnog vijeća SHS, *Vjesnik naredaba*, br. 2 od 10. siječnja 1919. godine.

72 *Vojna enciklopedija*, sv. 4, Beograd 1961., 235.

73 HR-HDA-124, NV SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju, Opći spisi, god. 1918-1919. br. 1001-1134, kut. 10, broj 1009.

Situacija postaje anarhična kad u Rijeku stiže sa svojim oružanim odredima pjesnik Gabriele D'Annunzio. On je nezadovoljan ishodom i političkim rješenjima nakon Prvoga svjetskog rata, organizirao 12. rujna 1919. godine tzv. *Marcia di Ronchi* (*pohod iz Ronchija*) i u Rijeci zaveo svoju vlast. Međutim, *Pohod iz Ronchija* zamrsit će još više čvor jadranskog pitanja. Rapalskim ugovorom sklopljenim između Kraljevine Italije i Kraljevine SHS od 12. studenoga 1920. nastojala su se riješiti sva otvorena pitanja oko granica dviju država koja nisu bila riješena za vrijeme mirovne konferencije u Parizu 1919–20. godine. Pregovori u Rapallu održani su u nepovoljnom međunarodnom političkom okruženju za Kraljevinu SHS zbog sve veće sklonosti britanske, francuske i američke diplomacije da popusti talijanskim zahtjevima. Rapalskim ugovorom od 12. studenog 1920. riječkome području bio je namijenjen status nezavisne države, znane u povijesti kao Slobodna Država Rijeka (*Stato Libero di Fiume*).

Slobodna Država Rijeka nije uspjela opstati te je 27. siječnja 1924. godine i formalno priključena Kraljevini Italiji temeljem Rimskog sporazuma⁷⁴.

9. Prema zaključku

Pula će u to vrijeme također imati vrlo dinamična događanja, osobito u njenom šestodnevnom „slobodnojugoslavenskom“ opstojanju koje se događalo između pada Austrougarske monarhije 31. listopada i ulaska Talijana u grad 5. studenog 1918. godine⁷⁵. Nakon riječke pobune nepoznati broj „Jelačićevaca“ otpremljen je na suđenje u Pulu, glavnu ratnu luku već bivše Austro-Ugarske mornarice. Zbog anarhičnog stanja u Puli podataka o aktivnostima „Jelačićevaca“ ima vrlo malo. Koliko ih je bilo i kada su tamo pristigli nije poznato. Računa se da ih je u Pulu pristiglo oko stotinjak. Uglavnom se u dostupnim vrelima spominje „jedna pješačka satnija“. Najviše podataka nalazimo u pulskim novinama „Hrvatski list“ i „Polaer Tagblatt“ iz listopada pa sve do polovice studenoga 1918.

U vrijeme njihovog dolaska područje ratne luke *Pula* bilo je u vrlo teškoj

74 Rimski sporazum je sporazum između Kraljevine SHS i Kraljevine Italije, sklopljen u Rimu 27. I. 1924. Potpisali su ga Nikola Pašić i Momčilo Ninčić, predstavnici vlade Kraljevine SHS, s Benitom Mussolinijem, tada predsjednikom talijanske vlade. Sporazumom o Rijeci ukinuta je Slobodna Država Rijeka i priznat puni suverenitet Kraljevine Italije nad Rijekom i njezinom lukom, dok je Italija priznala suverenitet Kraljevine SHS nad lukama Baroš i Delta te vodama Rječine (čime je bila pomaknuta dotadašnja granica dviju država, koja je sada bila uz zapadnu obalu Rječine). Jugoslavenskoj manjini u Rijeci bila su priznata ista prava kao i talijanskoj manjini u Dalmaciji.

75 BALOTA, *Puna je Pula*, 283.

stanju. Grad ostaje bez vojnika, a brodovi bez posada. Vojna infrastruktura najvećim je dijelom neuporabljiva. Vojska se dijeli prema nacionalnoj pripadnosti i većinu ne zanimaju interesi Države SHS već njihovih novonastalih nacionalnih država. Lokalna vlast ima na raspolaganju oko pet stotina „Bosanaca“ i nešto „Jelačićevaca“.⁷⁶ Iz tih snaga treba stvoriti odgovarajuću vojnu silu koja će spriječiti negativne posljedice složenog političkog i gospodarskog stanja u gradu i okolici. Međutim, od raspoloživog ljudstva nije moguće ispuniti niti minimum vojnih potreba. Grad zapada u kaos u kojem ništa ne funkcionira. U odnosu na Rijeku ovdje je politička situacija trebala biti dosta jasnija: prema odredbama Londonskog ugovora grad Pula trebao je pripasti Italiji. Međutim, i ovdje se vode razne političke igre.

Hrvatska zastava zavijorila se na glavnim objektima u Puli 30. listopada. Carskom odlukom istoga dana cijela flota Austro-Ugarske ratne mornarice predana je Narodnom vijeću SHS u Zagrebu, odnosno novostvorenoj Državi SHS. Dotadašnji zapovjednik flote, admiral Horthy, predao je idućeg dana dužnost zapovjednika flote kapetanu bojnog broda Janku pl. Vukoviću Podkapelskom.⁷⁷ Nekada snažna flota postala je beskorisna gomila usidrenog željeza s nedovoljnim brojem mornara i stručnog osoblja ali i neizvjesnom sudbinom. Janko Vuković Podkapelski preuzeo je 1918. zapovjedništvo nad zastavnim brodom *Viribus Unitis*, najvećim brodom mornarice. Uoči sloma Austro-Ugarske, taj je bojni brod došao 31. listopada 1918. pod vlast Narodnoga vijeća Države SHS, koje je Podkapelskog istodobno imenovalo kontraadmiralom i postavilo za zapovjednika flote.⁷⁸ Već idućega jutra, 1. studenoga 1918., talijanski diverzanti minirali su ratni brod koji je potonuo u pulskoj luci. Poginulo je nekoliko stotina mornara te kapetan Vuković Podkapelski koji nije htio napustiti brod iako je znao da je miniran.

Prvi podaci o „Jelačićevcima“ na području Pule pojavljuju se 30. listopada. Smješteni su kao kažnjenici na stanciji *Sladonja* nedaleko od Pule (današnji

76 BALOTA, *Puna je Pula*, 322

77 Janko Vuković Podkapelski, austrougarski mornarički časnik (Jezerane kod Brinja, 27. IX. 1871 – Pula, 1. XI. 1918). Vojnopomorsku akademiju završio je u Rijeci. Kao kadet na korveti *Fasana* (*Fažana*) oplovio je sva svjetska mora. Čin zastavnika bojnoga broda stekao je 1893., poručnika bojnoga broda 1899., kapetana korvete 1910. te kapetana fregate 1912. U čin kapetana bojnoga broda promaknut je 1915., kada je odlikovan za zasluge pri potapanju talijanskog razarača Turbine. Bio je zapovjednik više velikih ratnih brodova, među kojima bojnih brodova *Babenberg* i *Monarch*, razarača *Csepel*, te lake krstarice *Admiral Spaun*. Istaknuo se u bitkama kod Pelagosa i pred talijanskim poluotokom Garganom te u akciji zauzimanja Palagruže (1915). Imenovanje je objavljeno u: Vlada SHS, Naredbe za mornaricu br. 1.

78 ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, 220.

aerodrom Pula). Uključeni su u čuvanje vojnih objekata, čime postaju temelj buduće Narodne straže (Narodne garde)⁷⁹. Tako 4. studenoga polažu vojničku prisegu Državi SHS („Jugoslaviji“ kako stoji u „Hrvatskom listu“). Njima se pridružuje manja skupina rumunjskih mornara. Zapovijedao im je natporučnik Riko Paskojević. S njima surađuje član mjesnog odbora Narodnog vijeća SHS Josip Baselli.⁸⁰ Istoga dana stupili su na snagu uvjeti primirja kojima Italija stječe pravo na okupaciju Pule. Pukovnik (Oberst) Sertić, zamjenik tvrđavnog zapovjednika, moli Narodno vijeće u Zagrebu da u Pulu uputi bojnu Bosanaca s odgovarajućim časničkim kadrom. Tvrđavne bitnice napustili su artiljerci neslavenske narodnosti. Stražarska mjesta i mjesta signalizacije i telefonije pri ulazu u luku i na tvrđavama ostala su prazna. Sustav veze prestao je raditi.⁸¹

Talijanski admiral Cagni traži suglasnost za ulazak talijanskih ratnih brodova u luku i isticanje talijanske zastave. Vlasti SHS pokušavaju pružiti otpor, ali za to jednostavno nemaju dovoljno snaga. Lučkom admiralitetu 5. studenoga stiže zahtjev talijanske ratne mornarice, kojim se traži da njihova skupina brodova uđe u Fažanski kanal. Međutim, da bi se donekle udovoljilo talijanskim zahtjevima i dobilo na vremenu, djelomično su prihvaćeni neki njihovi zahtjevi, osobito oko sidrenje njihovih brodova u Fažanskom kanalu i otvaranja sjeverne lučke barikade. Talijanski brodovi i pješništvo zaposjedaju pojedine vitalne objekte u gradu, čime dovode suprotnu stranu u vrlo nepovoljan pregovarački položaj. Time je zapravo započelo ograničeno djelovanje vlade SHS.⁸² Tijekom 7. studenog počinje osnivanje „Jugoslavenske mornarske legije“ koja je samo djelomično uspjela. Anarhično stanje među preostalim vojnicima u Puli pogoršava se iz dana u dan. Jedini im je cilj što prije napustiti vojsku i vratiti se kući. Istoga dana admiral Cagni izdaje proglas da je izvršio okupaciju Pule i preuzeo vojno zapovjedništvo u gradu. Idućeg dana prema naredbi talijanskih vojnih vlasti ukinuti su mornarički komiteti.

11. studenoga na svim su ratnim brodovima u Puli izvještene talijanske zastave. Organiziraju se transporti za odlazak jugoslavenskih vojnika i mornara iz Pule. Već 12. studenoga počinju pripreme za odlazak „Jugoslavenske momčadi kopnene vojske“, a 14. studenoga u pulsku luku uplovljavaju francuski, engleski i američki ratni brodovi. Zbog međusobnog neslaganja o brojnim otvorenim

79 *Hrvatski list*, Pula, br. 1189.

80 *Hrvatski list*, Pula, br. 1194.; BALOTA, *Puna je Pula*, 321-23.

81 BALOTA, *Puna je Pula*, 321-323.

82 BALOTA, *Puna je Pula*, 323-4.

pitanjima predstoje teški pregovori. Tako će 16. studenog biti raspušten Vojnički odbor iz prostog razloga što je većina „stajace“ vojske otišla iz Pule. Odlukom talijanskih vlasti od 17. studenog naređeno je „da se svi vojnici kopnene i pomorske vojske Jugoslavije moraju do 20. studenog 1918. vratiti kućama i predati naoružanje talijanskom zapovjedništvu, koja će ga preuzeti u ime saveznika i Sjedinjenih država“. Objavu o tome potpisalo je „Zapovjedništvo jugoslavenske mornarice“. Među posljednjima će kućama otići „Jelačićevci“ i čehoslovački mornari: 19. studenoga, da bi 27. studenoga 1918. i Srpska legija napustila Pulu.⁸³ Naime, 29. studenoga 1918. kapetan korvete M. Wickerhauser iz Zagreba izvještava povjerenika za mornaricu SHS u Zagrebu o situaciji u Puli da admiral Cagni više ne priznaje kontraadmirala Kocha kao zastupnika jugoslavenske mornarice i da stražu nad objektima namjeravaju preuzeti Talijani i obustavljaju telefonski i brzopjavni promet s NV u Zagrebu.⁸⁴ Arsenalska postrojenja u Puli prenesena su u Veneciju, ratni brodovi podijeljeni su među ratnim pobjednicima, a vojna infrastruktura devastirana. Država SHS naslijedila je svega 1,5 % tonaže ratnih brodova bivše Austro-Ugarske. Od velike ratne mornarice dobila je samo mrvice. Bez brodova nije mogla biti značajan faktor u zaštiti interesa na Jadranu.

83 Hrvatski list, *Pula*, br. 1183, 1188, 1189 i 1194.

84 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi za 1918. br. 19-791, kut. 2, br. 512.

Popis izvora i literature

Arhivski izvori

- HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, 1918., kut. 2, br. 357.
 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, kut. 2, br. 715.
 HR-HDA-124, NV SHS, Predsjedništvo, Opći spisi, kut. 4, br. 952.
 HR-HDA-124, NV SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju, Opći spisi, 1918-1919., kut. 9, br. 531.

Ostali izvori

- Vojna enciklopedija*, sv. 4. Beograd, 1961: 235.
 Vlada Narodnog vijeća SHS. *Vjesnik naredaba*, br. 1 od 1. studenoga 1918.
 Vlada Narodnog vijeća SHS. *Vjesnik naredaba*, br. 2 od 11. studenoga 1918.
 Vlada SHS. *Naredbe za mornaricu*, br. 1, 1918.
 Österreich-Ungarns letzter Krieg, 1914.-1918., knjiga 7, *Das Kriegsjahr 1918*,
 Beč: Bundesministerium für Heereswesen und vom Kriegsarchiv, 1938.

Novinski članci

- Hrvatski list*, Pula, br. 1183, 1188, 1189, 1194.
 Bistović, Željko. "Petar Teslić - vojni put i političko djelovanje." *Primorski Hrvat*.

Literatura

- Balota, Mate. 2005. *Puna je Pula*. Pula: Amforapress.
 Horvat, Josip. 1990. *Politička povijest Hrvatske*, knjiga 2. Zagreb: August Cesarec.
 Kolar, Mira. 1999.-2000. "Dokumenti o vlasti Narodnog vijeća Države SHS nad Rijekom-listopad/studenom 1918. godine." *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, 41-42: 15-16.
 Krizman, Bogdan. 1977. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*. Zagreb: Školska knjiga.
 Šišić, Ferdo. 1920. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske.
 Karpowitz, Ljubimka. 1988. "Riječka iredenta na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919." *Dometi*, god. 21, br. 9: 484.

- Labus, Nenad. 1988. “Arhiva Okružnog suda Rijeka i pobuna Jelačićevaca.” *Dometi*, br. 9: 522.
- Matijević, Zlatko. 2008. “Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919).” *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, br. 14 (1): 42.
- Patafta, Daniel. 2006. “Privremene vlade u Rijeci, listopad 1918.-siječanj 1924.” *Časopis za suvremenu povijest*, 38(1): 197-200.
- Suppan, Arnold. 2016. “Je li Austro-Ugarska bila osuđena na propast?” *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; Razred za društvene znanosti*, knjiga 51: 78-79.
- Dugački, Vlatka, i Krešimir Regan. 2019. “Podmaršal Nikola pl. Ištvanović - prilog za biografiju.” U: *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević, 180. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Tominac, Nikola. 2012. “79. pukovnija zajedničke vojske u Prvome svjetskom ratu.” U: *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik*, ur. Željko Holjevac, 283-322. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tominac, Nikola. 2019. “Hrvati u borbama tijekom 1917. na Istočnome bojištu i završne ratne borbe na Jugozapadnome bojištu iz 1918. godine.” U: *Konac Velikoga rata*, ur. Hrvoje Gržina i Mario Stipančević. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

The Rebellion of the “Jelačićevci” in Rijeka in October 1918 and Their Activities in Pula

Summary

In the paper, the authors analyze the events and processes during the military uprisings on the southwestern battlefield and members of the k. u. k. 79th Infantry Regiment of the Joint Army from Otočac better known as “Jelačićevci” (k. u. k. Otočaner Infanterieregiment Graf Jellačić Nr. 79.), in Rijeka during the fall of 1918 and their transformation into the armed forces of the SHS State, as well as their activities in Pula after the trial and the events in Rijeka during the severance of state ties with Austria-Hungary. The paper is based on original archival and other materials and available literature. The military terminology was adapted to the current official Croatian terminology, and where this was not possible, Croatian and Austrian terms were listed in comparison, especially for military ranks and formations.

Keywords: Croatian military history, World War I, Rijeka, Pula, Nikola Ištvanović of Ivanjska, Petar Teslić.